

۱: راه اصلی باغ جمشیدیه
(محور چنارها)، مأخذ: کتاب
طراحی در طبیعت، ۱۳۸۸.

پارک یا پردیس

گام‌هایی به سوی پردیس ایرانی*

در جوامع پویا و سرزنده شهری در طول زمان و در جهت تحقق ایده‌آل‌ها و یا نیازهای ساکنین شهر، فضاهای مختلف و متنوعی پدید می‌آید که در مجموع منظر شهری را شکل می‌دهد. یکی از فضاهای بسیار مهم، باارزش، تأثیرگذار و آرامش‌بخش در زندگی مردم شهرنشین معاصر، پارک‌های شهری است که رابطه انسان و عناصر طبیعی را برقرار می‌سازد. مادر پارک‌های کنونی از هزاران سال پیش با نام پردیس و باغ در ایران به وجود آمده است که در دهه‌های اخیر علی‌رغم این پیشینه، در ایران نیز به نام پارک موسوم شده است.

پارک‌های شهری ایران که بهتر است آن را «پردیس‌های شهری» بنامیم، جدا از کارکرد طبیعی، بستری برای گذران اوقات فراغت و زمینه‌ای برای تعامل شهروندان و یک فضای اجتماعی است که در طراحی آن باید عوامل مؤثر متعددی از جمله اقلیم، بستر طبیعی، آداب و سنن استفاده‌کنندگان و ... در نظر گرفته شود.

دکتر عباس پارساان حضرت
رئیس دانشکده معماری
و شهرسازی و طراحی
پهناور مشاور بافت شهر

ویژگی‌های پایدار منظرسازی ایرانی

مناظر مصنوع گذشته، تحت تأثیر و در هماهنگی خاص با طبیعت این سرزمین خلق می‌شده و طراحان و سازندگان این مناظر به عوامل مؤثر ناشی از وضعیت طبیعی، توجه ویژه مبذول می‌داشتند که به عنوان نمونه می‌توان به برخی از آنها اشاره کرد:

۱- شناخت عمیق: این شناخت شامل ویژگی‌های اقلیم، انواع مصالح محلی و یا پیرامونی ولی قابل دسترسی، کیفیت و ماندگاری آنها، شناخت سن و آداب مخاطبین طرح‌ها توسط طراح بوده است.

۲- کاربرد تجربه: احترام و استفاده از تجربیات گذشته و به کارگیری اصولی این تجربیات در فرایند کار و افزودن به این گنجینه تجربیات از طریق کار طراح در مناطق مختلف و مهم‌تر از آن انتقال این تجربیات به صور مختلف از جمله آموزش شاگردان یکی دیگر از نکات مورد توجه طراحان گذشته بوده است.

۳- نوآوری: گرچه نوآوری‌ها، نهایتاً مورد درخواست کارفرمایان بوده است (آنها می‌خواستند مالکیت بنا یا باغی برتر را داشته باشند که آنان را در مقابل دیگران برتری دهد). علاوه بر مالکین، طراحان نیز جویای نام بودند و این نام را در ارایه نوآوری در جامعه حرفه‌ای خود می‌دانستند.

۴- هماهنگی: شاید بتوان هماهنگی را اصلی‌ترین عامل در شکل‌گیری منظر عنوان نمود. هماهنگی در انتخاب مصالح مانند خشت یا آجر که برگرفته شده از خاک است یا در رنگ‌ها از جمله رنگ‌های نزدیک به کرم برای نزدیکی به خاک، رنگ فیروزه‌ای کاشی‌ها در توازن و هماهنگی با آسمان و آب، رنگ سبز کاشی‌ها در هماهنگی با سبزی درختان و رنگ سفید در هماهنگی با نور. هماهنگی‌ها در احجام نیز وجود داشت؛ به غیر از ساختمان‌های مذهبی که نشانه‌های مرتفع داشتند و یا ساختمان‌های بلند حکومتی که معرف قدرت بودند، خانه‌ها و ساختمان‌های عمومی از ارتفاع و حجم متوازن و هماهنگ برخوردار بود.

۵- کار در چهارچوب‌های ممکن: طراحان طرح را همواره در چهارچوب‌های امکانات و محدودیت‌های زمانی، مکانی، مالی و سلیقه صاحب‌کار به پیش می‌بردند.

۶- ارایه راه‌حل‌های بدیع: طراحان در جستجوی راه‌حل برای رفع محدودیت‌ها (بستر زمین، جهت زمین، آب و هوا، خاک و ...) بودند و در عین حال از همه امکانات موجود از جمله باد، نسیم، نور و شرایط اقلیمی، استفاده را می‌نمودند. این تلاش آگاهانه زمینه خلق یک محصول بدیع را فراهم می‌نمود و این‌گونه سنجش و عمل که به طور تجربی انجام می‌گرفت، واقع نوعی کاربرد جدول SWOT به صورت تجربی است که در نهایت به کارگیرندگان در طرح‌های شهری به کار گرفته می‌شود.

درباره باغ

مواردی که بیان شد و البته موارد مؤثر دیگر، بخشی از مسیر طراحی و ایجاد یک باغ نیز بوده است. هر طرح و از جمله طرح باغ باید در ظرف زمانی و فرهنگی آن تفسیر شود. اینکه آیا در شرایط کنونی و با نیازهای جوامع شهرنشین در شهرهایی با جمعیت‌های انبوه صدها هزار نفری، چگونه می‌توانیم از میراث و دانش باغ‌سازی خود بهره ببریم، موضوع قابل توجه و تأمل است.

بسیاری از عوامل مؤثر بر باغ‌سازی گذشته دچار تغییرات عمده شده است؛ از جمله تعداد استفاده‌کننده، مخاطبین، نوع استفاده، میزان آب، آلودگی محیط و بنابراین بدیهی است که طراحی فضاهای سبز مقیاس شهری، با شکل و عملکرد و ساختار باغ‌های گذشته ما متفاوت باشد و باغ‌هایی همانند باغ فین، باغ شازده ماهان کرمان و ... جزو میراث بارزش گذشته ما قرار گیرند و نسل ما نیز در تداوم و یا تکامل و یا انطباق ایده باغ‌ها در شرایط جدید زمان و مکان، وظیفه خواهد داشت.

درباره پردیس شهری

در سال‌های اخیر در ایران برای فضاهای سبز عمومی از واژه پارک استفاده می‌شود. به کاربردن این واژه برای ساختار، کاربرد و فعالیت فضای سبز در ایران چندان مناسب نیست. پارک، واژه‌ای غیرایرانی و جایی است که مردم اروپایی - آمریکایی در آنجا به ملاقات خورشید می‌روند و آزادانه در زیر آفتاب به فعالیت و بازی می‌پردازند و تن به اشعه آفتاب می‌سپارند، در حالی که ما در فضاهای سبز خود (باغ‌ها) به جستجوی سایه می‌پردازیم. اصطلاح «پردیس» به جای پارک و «پردیس شهری» برای فضاهای سبز مقیاس شهری مناسب است. چون معرف تداوم توانایی تمدن ایران در این حوزه است. امروز آنچه از پردیس شهری انتظار می‌رود، فضایی است برای گذران اوقات فراغت، نزدیکی به طبیعت و عناصر طبیعی و پاسخگویی به نیازهای انسان شهرنشین که ناشی از تنگناهای زندگی در خانه‌های فشرده شهری است، انسانی که به دلایل فرهنگی - سنتی از ارتباط با نور، طبیعت و فضای باز و بازی در طبیعت محروم شده است. پردیس شهری از نظر من فضاهای سبز در مقیاس متوسط شهری است که می‌توان آن را به شکل باغ‌های هم‌پیوند، پهنه‌بندی، هم‌بندی و طراحی نمود. در سال‌های اخیر به علت افزایش قیمت غیرعادی زمین، به ندرت می‌توان در مناطق شهری به احداث پردیس‌های متوسط و بزرگ پرداخت، بنابراین پیش‌بینی می‌شود که به تدریج پردیس‌های شهری کوچک‌تر و پراکنده‌تر شکل گیرد.

نگاهی پیرامون برنامه‌ریزی و طراحی پردیس شهری

در برنامه‌ریزی و طراحی پردیس‌های شهری، به چند نکته اولیه درباره

■ تهاجم سبز به جای دفاع : فضاهای سبز در کشور ما با تهاجم

کاربری و ساختمان روبرو است (مروری بر وضعیت پارک ملت و لاله تهران و سایر پارک‌ها حاکی از تأیید این تهاجم است). برای حفاظت، ایده طراح باید توسعه مفهوم سبز با روحیه تهاجمی سبز باشد. یعنی تلاش کند که پردیس شهری به عنوان مرکزی برای توسعه مفهوم سبز به پیرامون خود قرار گیرد (خیابان‌ها، بزرگراه‌ها، فضاهای رهاشده و ...) بدین ترتیب پردیس‌های شهری از طریق این توسعه مفهومی به هم می‌پیوندند و پایدارتر می‌شود.

■ **فرح‌بخشی و طراوت :** یک پردیس شهری باید روحیه فرح‌بخش و طراوت خود را به تمام معابر پیرامونی توسعه دهد (نمونه جالب، حضور پارک ملت و فواره‌ها در پیاده‌روهای خیابان ولیعصر تهران است).

■ **همکاری معمار و معمار منظر :** همکاری صمیمانه و هم تراز دو متخصص اصلی پردیس شهری یعنی معمار و معمار منظر، یکی از شرایط

موفقیت و پایداری یک طرح پردیس شهری است.

■ **تنوع و هماهنگی :** تنوع استفاده‌کنندگان از یک طرف و وسعت پردیس از طرف دیگر تنوع و هماهنگی را الزامی می‌کند که از نظر من راه‌حل باغ‌های هم پیوند (باغ‌هایی با عملکرد متفاوت ولی پیوسته و هماهنگ از نظر فضای سبز) پیشنهاد می‌شود.

■ **سازگاری :** توجه به اقلیم، کاربرد گونه‌های مناسب با اقلیم و با بستر و عوارض زمین موجب سازگاری طرح با طبیعت می‌شود.

■ **ماندگاری :** انتخاب مصالح ماندگار و متناسب با عملکرد و اقلیم به طولانی‌تر شدن عمر طرح می‌انجامد و در نهایت موجب صرفه‌جویی خواهد شد.

■ **سبزی حداکثری :** در پردیس شهری سیطره با فضای سبز است و هر ساختمانی حتی ساختمان فرهنگی، مذهبی و غیره باید به نحوی طراحی شود که موجب انسداد منظر سبز نشود و به‌ویژه ساختمان‌ها بهتر است با عناصر سبز ترکیب شوند.

■ **آب، وحدت و هماهنگی پردیس :** کاربرد آب در باغ‌های هم‌پیوند موجب ایجاد هماهنگی و وحدت کالبدی پردیس‌ها می‌شود. کاربرد آب در تزیینات، مقتصدانه و منظرساز باشد.

محدوده و پیرامون طرح باید توجه شود :

۱- پیش‌نیازها، همچون تأمین مساحت مناسب، وجود موقعیت مناسب با دسترسی مقیاس شهری و امکانات تأمین تاسیسات زیربنایی (باغ جمشیدیه تهران با مساحتی حدود ۱۰ هکتار عملکردی شهری دارد در حالی که پارک بعثت در جنوب تهران با ۵۰ هکتار مساحت عملکردی محله‌ای و محدود دارد).

۲- مطالعه نیازهای منطقه و شهر.

۳- پهنه‌بندی عملکردی اراضی برحسب توان آن.

۴- طراحی متناسب با امکانات و محدودیت‌های بستر طرح.

۵- توجه به خواست کارفرما و پهنه‌بندی اجرایی در چهارچوب محدودیت‌های مالی- اجرایی و چگونگی و میزان تأمین آب که حیات فضای سبز به آن وابسته است.

در طراحی پردیس‌های شهری نیز توجه به نکات ذیل موجب موفقیت طرح می‌شود :

■ **توجه به بستر طبیعی :** شامل بررسی وضعیت طبیعی زمین، گیاهان منطقه، عناصر طبیعی موجود در زمین، ساختار اقلیمی و ... است.

■ **استفاده از تجربیات گذشته :** باغ ایرانی عناصر بارز و داشته که به نیازهای زمان خود متناسباً پاسخ می‌داده است. برخی عناصر همچون آب و گونه‌های گیاهی بومی هم‌اکنون نیز کاربرد دارد.

■ **استفاده از تجربیات پارک‌سازی :** ده‌ها سال پارک‌سازی در ایران دارای نقاط قوت و ضعف متعددی است که باید مورد توجه قرار گیرد؛ به عنوان مثال مروری بر سرنوشت پارک لاله تهران و تخریب‌های اراضی پیرامونی و بناهای مغایر با عملکرد پارک، افزوده‌شده به پیرامون آن می‌تواند عبرت‌آموز باشد. در حالی که در پارک لاله استقرار کاربری‌ها در لبه‌های پارک شرایط نامناسبی به وجود آورده است، استقرار کاربری‌های متناسب با عملکرد پردیس شهری در حاشیه خیابان مشاور آن (خارج از پردیس) می‌تواند ارزشمند باشد و یا همچنین استفاده از زمین که در ایران مناسب نیست، زیرا در احداث و نگهداری، پرهزینه است.

■ **توجه به نیازهای اجتماعی :** با توجه به نیازهای مختلف اجتماعی و سنین مختلف از یک پردیس شهری، باید توجه به نیازهای این مخاطبین موجب رضایت آنان شود.

■ **توجه به فرم‌های استفاده از فضای سبز :** رفتن به فضای سبز یک نیاز اجتماعی است. به صورت خانوادگی یا گروهی در فضای سبز حضور می‌یابیم و تفریح می‌کنیم یا استفاده از فرش، بنشینیم یا دراز بکشیم طبعاً فضاهایی برای این بهره‌استفاده، مورد نیاز است.

■ **پیوستگی فضای سبز :** فضای سبز پیوسته و همگن دارای هزینه کمتر در احداث بوده و در عین حال پایدارتر است.

پی‌نوشت
* یادداشت فوق برگرفته از گفتگوی ماهنامه منظر با مهندس پاسبان حضرت در مورخ ۸۹/۵/۱۱ است.

